

SHERMUHAMMAD MUNISNING “AYLANSUN”

G‘AZALI TAHLILI

Otamuratova Sadoqat To‘lqinbek qizi, Abu Rayhon Beruniy
nomidagi Urganch davlat universiteti “O‘zbek tili va adabiyoti”
kafedrası 2-kurs doktoranti

ANALYSIS OF SHERMUHAMMAD MUNIS'S
GHAZAL “AYLANSUN”

Otamuratova Sadokat Tulkinkbek qizi, 2nd-year Doctoral
Student, Department of Uzbek Language and Literature
Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni

АНАЛИЗ ГАЗЕЛИ ШЕРМУХАММАДА
МУНИСА “АЙЛАНСУН”

Отамуратова Садокат Тулкинбек кызы, докторант 2-го
курса кафедры “Узбекский язык и литература” Ургенчского
государственного университета имени Абу Райхона Беруни

<https://orcid.org/0000-0003-2079-6188>
e-mail: sadoqat
otamuratova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shermuhammad Munis qalamiga mansub “Aylansun” g‘azali poetik jihatdan tahlil qilinadi. Asarda yor vaslining tasviri orqali tasavvufiy ramzlar, muhabbatda ixlos va fidoyilik, istig‘for va niyoz kabi mavzular badiiy talqinda yoritilgan. G‘azalda tashbeh, tajnis, ramziy obrazlar orqali ichki ruhiy holat va ilohiy ishq ruhi ifoda etilgan. Shoirning ohangida so‘fiyona lirika va fors-tojik g‘azalchilik an‘analari seziladi.

Kalit so‘zlar: Shermuhammad Munis, g‘azal, tasavvuf, yor vasli, ilohiy ishq, poetika, tahlil.

Annotation: This article presents a poetic analysis of the ghazal “Aylansun” by Shermuhammad Munis. Through the depiction of the beloved’s beauty and presence, the poet conveys themes of spiritual love, devotion, repentance, and supplication using Sufi symbols. The ghazal features rich use of metaphors, similes, paronomasia, and symbolic imagery that reflect the lyrical subject’s inner mystical state. Munis’s poetic style shows strong influence of Persian-Tajik ghazal traditions blended with a distinctly Uzbek lyrical tone.

Keywords: Shermuhammad Munis, ghazal, Sufism, beloved, divine love, poetics, analysis.

Аннотация: В данной статье проводится поэтический анализ газели “Айлансун”, принадлежащей перу Шермухаммада Муниса. Через описание образа возлюбленного автор раскрывает темы духовной любви, преданности, мольбы и покаяния, используя суфийские символы. Газель отличается использованием таких художественных средств, как метафора, сравнение, паронимия и символизм, отражающих внутреннее состояние лирического героя. В творчестве поэта прослеживаются традиции суфийской лирики и персидско-таджикской поэтики.

Ключевые слова: Шермухаммад Мунис, газель, суфизм, образ возлюбленного, божественная любовь, поэтика, анализ.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ) / INTRODUCTION). O‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida Shermuhammad Munisning ijodi muhim o‘ringa ega. U nafaqat tarixchi va tarjimon, balki sarmahsul shoir sifatida ham adabiyotimizda chuqur iz qoldirgan. Ayniqsa, uning g‘azallari o‘zbek adabiyotida so‘fiyona lirikaning yorqin namunalaridan hisoblanadi. Munis g‘azallarida

ilohiy ishq, yor vasli, kamtarlik, tavba va riyozat singari tasavvufiy tushunchalar obrazlar orqali nozik poetik yo'sinda ifodalanadi.

Mazkur maqolada shoirning "Aylansun" g'azali badiiy tahlil qilinadi. G'azal matnining baytma-bayt sharhi orqali undagi tasviriy vositalar, ramziy ma'no qatlamlari, so'fiyona ifoda va lirik kechinmalar ochib beriladi. Tahlil davomida g'azaldagi har bir obraz, so'z va ifoda vositasining mazmun va shakl birligi yoritiladi. Shuningdek, bu asar orqali Munis g'azallariga xos bo'lgan umumiy adabiy-estetik tamoyillar ham ochib ko'rsatiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / MATERIALS AND METHODS). Ushbu maqola Shermuhammad Munisning "Aylansun" g'azalini tahlil qilish orqali tasavvufiy-estetik tafakkur, badiiy obrazlar va g'azal poetikasini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda quyidagi metodlar asosida ish olib borildi:

Adabiy-tahliliy metod – g'azal baytlari mazmunan tahlil qilinib, ularning tasvir vositalari, poetik tuzilishi va ramziy ma'nolari sharhlandi.

Qiyosiy metod – Munis asarlari boshqa mumtoz adiblar (Navoiy, Bedil, Fuzuliy) g'azallari bilan umumiylik va farqlar jihatidan qiyos qilindi.

Bu metodlar orqali g'azalning badiiy-estetik xususiyatlari chuqur o'rganilib, Munisning shoir sifatidagi o'ziga xosligi aniqlanadi.

Asosiy matn manbasi – Shermuhammad Munisning "Devon"idan to'g'ridan-to'g'ri olingan g'azal asos qilib olindi va har bir bayt matnga tayangan holda sharhlab borildi.

Bu adabiyotlar orqali maqolada nazariy asoslar, tarixiy kontekst, tasavvufiy tushunchalar va poetik ifoda vositalari o'zaro uyg'un holda tahlil qilindi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). "Aylansun" g'azali Munis ijodidagi tasavvufiy yo'nalishning yorqin namunasidir. Garchi g'azal yor vasli haqida bo'lsa-da, u shunchaki dunyoviy sevgi emas, balki ruhiy-ma'naviy oshuftalik, ilohiy ishq yo'lida kamtarlik va fano holatini ifodalaydi. G'azaldagi "karam", "tasadduq", "niyoz", "ehson" kabi so'zlar nafaqat ma'no, balki ruhiy talqinni ham o'z ichiga oladi. Shoirning har bir tasviri sof estetik go'zallikdan tashqari, ichki ma'naviy tajribaga tayangan.

Tasavvuf adabiyotidagi bu kabi g'azallarni tahlil qilish orqali biz faqat adabiy go'zallikni emas, balki tarixiy-ma'naviy tafakkur darajasini ham o'rganamiz. Munis bu borada Alisher Navoiy an'analarini davom ettirgan, ammo o'z uslubiga ega bo'lgan shoir sifatida qadrlanadi. Shermuhammad Munisning ushbu g'azali o'zbek mumtoz she'riyatida keng tarqalgan tasavvufiy ishq va ilohiy visol g'oyalarini ifodalovchi asarlardandir. Garchi g'azal tashqi jihatdan dunyoviy sevgiga bag'ishlangandek tuyulsa-da, undagi ramz va istilohlar chuqur tasavvufiy ma'nolarni o'z ichiga oladi. Bu esa g'azalni shariat → tariqat → ma'rifat → haqiqat yo'li doirasida tahlil qilish imkonini beradi.

Mayi vaslingni ehson aylasang men xastag'a har dam,

Bori joni jahonim naqdi ehsoningdin aylansun.

Bu baytda may – tasavvufda ishq va fano ramzi sifatida qo'llaniladi. May bu yerda jismoniy mastlik emas, balki ruhan mast bo'lish, ya'ni Robbiga bo'lgan chuqur muhabbatni bildiradi. Shoir (ya'ni so'fiy) bu ilohiy visoldan (mayi vasl) bahramand bo'lishni iltijo qiladi. Xastalik – u majoziy kasallik bo'lib, ruhiy tashnalik, ilohiy haqiqatga yetishish yo'lida chekilgan iztiroblarni bildiradi.

Ravonbaxshi abaddur obi hayvoning hazinlarg'a,

Hazinlar xasta joni obi hayvoningdin aylansun.

Qur'oni karimda zikr qilingan "obi hayvon" (ya'ni tiriklik suvi) tasavvufda haqiqat ilmi, ma'rifat yoki Allohning nuriga ishora qiladi. So'fiy uchun bu – nafsiy illatlardan xalos qiladigan, qalbni poklaydigan va ruhni yashnatadigan suvdur. "Hazinlar" – Allohni istab iztirob chekkan bandalar, "xasta jon" esa ishq yo'lida xastalanib, "yoqilgan" ruhdir. Bu baytda, Munis – ilohiy nur (obi hayvon) bilan qalbiy taskin so'raydi.

Alardur gar mufarrah bu hayot afzodurur elga,

Dur-u yoqut la'li guharfoshingdin aylansun.

Bu yerda yor kalomi "dur-u yoqut", ya'ni bebaho gavharlarga qiyos qilinmoqda. Tasavvufda Kalomulloh, ya'ni Allohning so'zi – Qur'on yoki ilhom – eng oliy haqiqat hisoblanadi. Yorning kalomi (ya'ni ilohiy Kalom) elga "mufarrah", ya'ni

quvonch, najot va ma'naviy hayot bag'ishlovchi vosita sifatida ko'rsatilmoqda.

Dimog' oroyi ahli ishq erur zulfi parishoning,

Parishon zulflar zulfi parishoningdin aylansun.

Zulfi parishon (taralmagan soch) – ko'pincha so'fiylarning ichki iztiroblari, beqaror ruhiy holati va fanolik (o'zini unutish, yo'qotish) ramzidir. Tasavvufda Alloh ishqiga giriftor bo'lgan kimsalar dunyodan uzilgan, nafsdan voz kechgan va faqat Haqni izlab parishonlik holatida bo'ladi. Bu yerda Munis Haqqa oshufta holatda bo'lishni istaydi.

Chiqib maydon aro gar guy-u chavgon o'ynasang ey sho'x,

Quyosh birla yangi oy guy-u chavgoningdin aylansun.

"Guy-u chavgon" (to'p va tayoq bilan o'ynaladigan o'yin) tasavvufda ilohiy ishq maydonidagi muvozanat, harakat, talpingan yurakning urilishi timsolidir. Yor (haqiqat) bu maydonga tushsa, quyosh va oy (olamdagi eng go'zal va yuksak zotlar) ham unga taqlid qiladi. Ya'ni, Haqiqat jamolining jilvasi olamni o'ziga bo'ysundiradi.

Olur jon chashmi fattoning qiyo boqmoq bilan eldin,

Ko'zi qotil sanamlar chashmi fattoningdin aylansun.

"Chashmi fatton" (aldamchi ko'z) – joziba va ilohiy jalol ramzi. Allohning jamoliga ishq bilan boqish ham qalbni yondirar, ham jonni olib qo'yar – bu "qotil ko'zlar" fano holatining belgisi sifatida tushuniladi. Bu qarash ruhni xudodan boshqa narsalardan tozalaydi.

Niyoz-u ajz ila Munis tilar joningdin evurulsa,

Karam qilkim, tasadduq bo'lsun-u joningdin aylansun.

So'fiy adib sifatida Munis bu yerda o'zini Alloh huzurida nihoyatda ojiz, faqir va muhtoj banda deb tasvirlaydi. "Ajz" – kamtarlik, "niyoz" – iltijo, "tasadduq" – Allohdan fazl bilan beriladigan ruhiy ne'matdir. Bu – so'fiy tilida "fano va baqo"ni so'rash, Allohga to'liq taslim bo'lish ramzidir.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Munisning "Aylansun" g'azali tahlili asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

G'azalda yor obraziga bo'lgan muhabbat orqali ilohiy ishq ifodasi berilgan bo'lib, bu so'fiyona lirikaning asosiy xususiyatlaridan biridir.

Har bir baytda ramziy ma'no qatlamlari chuqur yotadi: "mayi vasl", "obi hayvon", "tasadduq", "guy-u chavgon" kabi tasvirlar tasavvufiy tafakkur bilan uyg'unlashadi.

Lirik qahramon ojizlik, niyoz, istig'for, tavba kabi ruhiy holatlar orqali yorga – aslida esa Haqqa – yetishishni istaydi.

G'azal tuzilishi, qofiya va radif tanlovi, ohangdorligi fors-tojik g'azal an'analariga mos keladi, ammo Munis buni o'zbekona ruhda, xalqona tasvirlar bilan boyitgan.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Shermuhammad Munisning

"Aylansun" g'azali uning tasavvufiy-estetik dunyoqarashining yorqin ifodasidir. Asarda yor obrazi vositasida ilohiy ishqqa yetishish, ruhan poklanish va fano holatiga erishish g'oyalari ifodalanadi. G'azalda ishlatilgan badiiy vositalar – tashbeh, istiora, tajnis va ramzlar – bu g'oyalarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Tahlil natijalariga ko'ra, Munis bu g'azalda o'z davrining adabiy-uslubiy mezonlariga rioya qilgan holda, o'ziga xos, ma'naviy jihatdan boy she'riyat namunasi yaratgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Shermuhammad Munis. Saylanma. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent, 1980.
2. Shermuhammad Munis. O'zbek mumtoz she'riyati antologiyasi. 31-tom. Toshkent: O'zbekiston, 2022.
3. N.Jumayev. Munis g'azaliyoti. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent, 1991.
4. Najmiddin Komilov. Tasavvuf. Toshkent, Movarounnahr – O'zbekiston, 2009.